

УДК 550.37:550.837.214

ПЕРЕРАХУНОК МАГНІТОВАРІАЦІЙНИХ ДАНИХ З ДОВІЛЬНОЇ ДО ГЕОМАГНІТНОЇ СИСТЕМИ КООРДИНАТ

Б.Т. Ладанівський

*Карпатське відділення Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України,
вул. Наукова, 3-б, 79060, м. Львів, Україна, borys@cb-igph.lviv.ua*

Описано алгоритм перерахунку магнітоваріаційних даних, отриманих при довільній орієнтації датчиків поля до геомагнітної системи координат. Потреба в такому перерахунку виникає, коли при експериментальних спостереженнях неможливо, з різних причин, установити датчик в потрібне положення. Алгоритм базується на формулах сферичної тригонометрії.

Пересчет магнитовариационных данных из произвольной к геомагнитной системе координат.
Б.Т. Ладанівський

Реферат. Описан алгоритм пересчета магнитовариационных данных, полученных при произвольной ориентации датчиков поля к геомагнитной системе координат. Потребность в таком пересчете возникает, когда при экспериментальных наблюдениях невозможно, по разным причинам, установить датчики в необходимое положение. Алгоритм базируется на формулах сферической тригонометрии.

Reduction of Magnetovariational Data from Arbitrary to Geomagnetic Reference System.
B. Ladanivsky

Abstract. The algorithm for reduction of magnetovariational data acquired in a arbitrary reference system to the geomagnetic one is described. Such a reduction is needed if, for some reason, it is impossible to set sensors correctly for data acquisition. The algorithm is based on spherical trigonometry formulas.

Key words: magnetovariational data, geomagnetic reference system, spherical trigonometry.

1. Вступ

Геоелектричні дослідження спрямовані на вивчення розподілу електропровідності, а особливо на виявлення її аномалій, котрі своєю чергою пов'язані з будовою та речовинним складом земних надр, тектонічними процесами, що в них протікають. Електромагнітні методи геофізики дозволяють вивчати електропровідність гірських порід, її розподіл з глибиною та по латералі, що дає можливість досліджувати склад та фізичний стан земних надр, геодинамічні процеси у земній корі та верхній мантії. Результати електромагнітних зондувань є край важливими для побудови комплексних геолого-геофізичних моделей.

За період антарктичного літа грудень 2007 р. – лютий 2008 р. силами учасників сезонного загону 13-ї Української антарктичної експедиції та зимівниками 12-ї експедиції виконано магнітоваріаційні (МВ) спостереження в шести пунктах на островах (Darboux, Port Lokroy, Port Charcot, Varchans) та континенті (Mount Waugh, Rasmussen) в районі розташування Української антарктичної станції (УАС) Академік Вернадський. Крім згаданих вище, у наявності є дані геомагнітної обсерваторії Argentine Islands (AIA), котра неперервно працює на острові Галіндез, та дані МВ спостережень, виконаних у 2005 р. на островах Peterman та Barthelot сезонним загonom 10-ї та зимівниками 9-ї експедицій. Таким чином, для геоелектричних досліджень є в наявності дані МВ спостережень у дев'яти пунктах регіону.

Практично повна відсутність на островах у районі УАС Академік Вернадський осадових порід не дозволяє в польових умовах з достатньою точністю зорієнтувати МВ давач станції строго горизонтально та в геомагнітній системі координат HDZ , як це зазвичай робиться при проведенні подібних досліджень на інших континентах у середніх та низьких широтах. Таким чином, отримані в Антарктиді МВ польові експериментальні дані для подальшого використання необхідно в першу чергу перерахувати в геомагнітну систему координат. Подібна проблема виникає при проведенні морських донних МВ чи магнітотелуричних спостережень. Практично неможливо передбачити орієнтацію давачів магнітометрів при опусканні платформи з приладами на морське дно. Приклад необхідного перерахунку системи координат можна знайти в документації до донної магнітної станції (LEMI-301, 2001). Проте наведені там формули розрахунку кутів повороту, отримані за допомогою апарата тригонометрії на площині, вийшли досить громіздкими та незрозумілими, і в документації до приладу логіку їх виведення не описано.

2. Опис алгоритму

HDZ – геомагнітна система координат, у котрій вісь H спрямована вздовж геомагнітного меридіана в напрямку на північ, вісь D – перпендикулярно до H в напрямку на схід, а вісь Z – вертикально вниз. Блок давачів метео-магнітних станцій LEMI-017 та LEMI-017m, котрі використовувались при проведенні МВ спостережень в Антарктиді, для подібних ситуацій спеціально обладнано двома нахиломірами, напрямки осей котрих співпадають з напрямками давачів горизонтальних компонент магнітного поля, що дозволяє коректно виконати необхідний перерахунок.

Проблема, що виникає з орієнтацією давачів, у загальному випадку зображена на рис. 1. Перерахунок даних в геомагнітну систему координат HDZ необхідно здійснювати шляхом виконання трьох незалежних поворотів координатної системи давача МВ станції, базуючись на показниках двох нахиломірів, вмонтованих у давач, котрі реєструють кути його відхилення від горизонтального положення α і β .

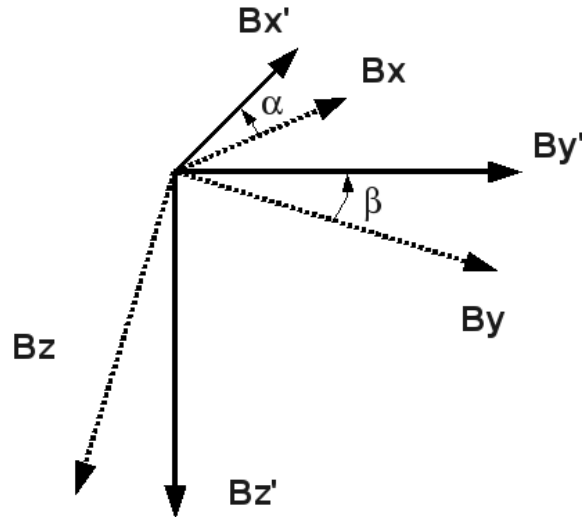

Рис. 1. Поворот осей координатної системи давача в горизонтальну площину. B_x, B_y, B_z – значення компонент магнітного поля в системі координат давача. $B_{x'}, B_{y'}, B_{z'}$ – значення компонент магнітного поля після повороту осей X та Y у горизонтальну площину. α, β – кути відхилення осей X та Y відповідно від горизонтальної площини.

Перший поворот здійснюється навколо осі B_y у площині B_x-B_z на величину кута α_1 для приведення компоненти B_x у горизонтальну площину згідно з формулами:

$$\begin{aligned} B_{x'} &= B_x \cdot \cos(\alpha_1) + B_z \cdot \sin(\alpha_1) \\ B_{z_p} &= -B_x \cdot \sin(\alpha_1) + B_z \cdot \cos(\alpha_1), \end{aligned}$$

де B_{z_p} – проміжне значення компоненти B_z .

Визначення кута α_1 є найбільш складним і неочевидним в описуваному алгоритмі. Для простоти розуміння та розрахунків зручно скористатися формулами тригонометрії на сфері, а саме формулою теореми синусів, котра встановлює пропорційність між синусами сторін і синусами протилежних їм сторонам кутів сферичного трикутника (Корн, Корн, 1978).

Розташуємо центр системи координат давачів у центрі одиничної сфери (рис. 2).

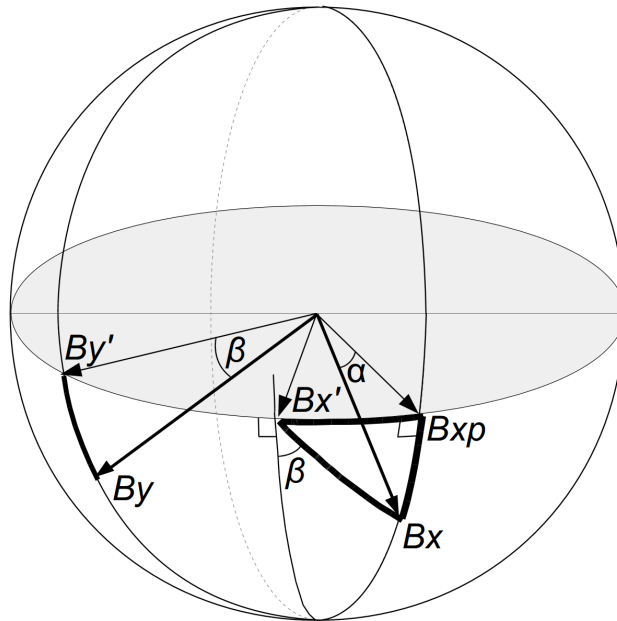

Рис. 2. Визначення кута першого повороту системи координат на одиничній сфері.

При повороті системи координат навколо осі B_y у площині B_x-B_z кінець одиничного вектора B_x опише на поверхні одиничної сфери дугу $B_x-B_{x'}$, а оскільки сфера одинична, кутова величина дуги $B_x-B_{x'}$ дорівнюватиме шуканому куту α_1 . Оскільки вектор B_{x_p} є проекцією вектора B_x на горизонтальну площину, кут $B_x-B_{x_p}-B_{x'}$ є прямим і його величина дорівнюватиме 90 градусам. У сферичному трикутнику $B_x-B_{x_p}-B_{x'}$ нам ще відома кутова величина сторони $B_x-B_{x_p} = \alpha$, котра дорівнює відхиленню осі X давачів від горизонтального положення і реєструється відповідним нахиломіром. Також можна легко розрахувати величину кута $B_x-B_{x_p}-B_{x'}$. Оскільки вектори B_x та B_y ортогональні, а $B_{x'}$ знаходиться в горизонтальній площині, отже величина кута $B_x-B_{x_p}-B_{x'} = \beta$ котра дорівнює відхиленню осі Y давачів від горизонтального положення і також реєструється відповідним нахиломіром. Скориставшись теоремою синусів для сферичного трикутника $B_x-B_{x_p}-B_{x'}$, можна записати:

$$\frac{\sin(\pi/2)}{\sin(\alpha_1)} = \frac{\sin(\pi/2 - \beta)}{\sin(\alpha)}$$

звідки величина шуканого кута повороту

$$\alpha_1 = \arcsin \left[\frac{\sin(\alpha)}{\sin(\pi/2 - \beta)} \right]$$

де α, β – кути відхилення осей давачів магнітного поля X та Y відповідно від горизонтальної площини (рис. 1), $\sin(\pi/2) = 1$.

Величину кута α_1 можна також отримати виходячи з формул теореми косинусів та аналогії Непера для сферичного трикутника, але в цьому випадку кінцева формула виходить надто громіздкою, даючи такий же результат.

Наступний поворот здійснюється навколо осі Bx' у площині $Bx'-Bz$ на величину кута β , для приведення компоненти Bz в горизонтальну площину. Слід зазначити, що вісь Bx' уже знаходиться в горизонтальній площині. Поворот здійснюється за допомогою аналогічних формул:

$$\begin{aligned} By' &= By \cdot \cos(\beta) + Bz \cdot \sin(\beta) \\ Bz' &= -By \cdot \sin(\beta) + Bz \cdot \cos(\beta) \end{aligned}$$

де Bz – проміжне значення компоненти Bz , отримане на попередньому етапі алгоритму.

У результаті таких дій компоненти Bx' та By' магнітного поля буде приведено до горизонтальної площини, а компонента Bz' буде спрямована вертикально вниз. Завдяки використанню абсолютних значень постійних складових горизонтальних компонент Bx' та By' , отриманих у результаті описаних вище поворотів, визначається кут γ (рис. 3) повороту координатної системи в горизонтальній площині $Bx'-By'$ навколо вертикальної осі Bz' :

$$\gamma = \arctan(By'/Bx').$$

Далі здійснюється останній, третій поворот координатної системи навколо осі Bz' до геомагнітної системи координат HDZ (рис. 3):

$$\begin{aligned} Bx'' &= Bx' \cdot \cos(\gamma) + By' \cdot \sin(\gamma) \\ By'' &= -Bx' \cdot \sin(\gamma) + By' \cdot \cos(\gamma) \end{aligned}$$

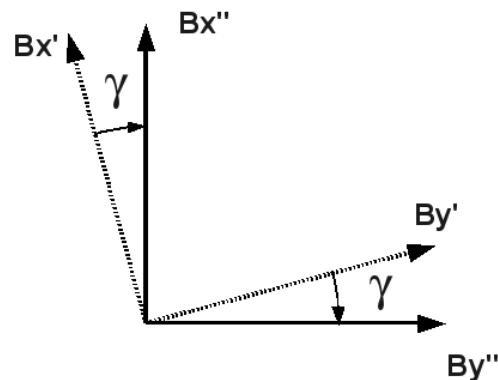

Рис. 3. Поворот компонент поля в горизонтальній площині до геомагнітної системи координат HDZ . Bx', By' – значення компонент магнітного поля в горизонтальній площині після корекції нахилу давача. Bx'', By'' – значення горизонтальних компонент магнітного поля в системі HDZ . γ – кут повороту.

Б.Т. Ладанівський. ПЕРЕРАХУНОК МАГНІТОВАРІАЦІЙНИХ ДАНИХ З ДОВІЛЬНОЇ ДО ...

На закінчення слід зазначити, що кути нахилу осей α, β визначаються шляхом усереднення даних реєстрації нахиломірів на протязі всієї довжини запису даних. Таким чином нівелюється залежність згаданих вище даних від температури. Кут повороту γ теж визначається за усередненими на всій довжині реєстрації даних значеннями компонент поля B_x' та B_y' .

3. Висновки

У статті описано алгоритм перерахунку магнітоваріаційних даних, отриманих при довільній орієнтації давачів поля у геомагнітну систему координат. Алгоритм створено для потреб обробки даних магнітоваріаційних спостережень, проведених на островах в околицях УАС Академік Вернадський, де локальні умови експериментальних спостережень не дозволяли зорієнтувати блок давачів магнітоваріаційної станції у геомагнітній системі координат. Алгоритм базується на формулах сферичної тригонометрії.

Подяка. Виконання описаної роботи частково фінансувалося з договору № Н/15-2012 між НАНЦ та КВІГФ НАН України.

Література

Корн Г., Корн Т. Справочник по математике для научных работников и инженеров. – М. – Наука. – 1978. – 832 стр.

Sea Bed Magnetic Station LEMI-301. Technical Description and Operating Instruction., Lviv., Lviv Centre of Institute for Space Research. 2001. Pp.31.